

ارزیابی و عملکرد چالش ها و فرصت های سازمان محیط زیست (UNEP) با جمهوری اسلامی ایران

محمد یونس بهادری¹

چکیده

در عصر حاضر، مساله محیط زیست و حفاظت از آن برای همه کشورها مهم است و برای حفظ آن بهترین و موثر ترین راه همکاری همه جانبه برای حفظ و حراست از محیط زیست میباشد. بنابراین ارتباطات محیط زیستی بین کشورها با یکدیگر و کشورها با سازمانها، فارغ از مسائل سیاسی، امری ضروری است فلذا استفاده از پتانسیل های بین المللی برای حل مسائل زیست محیطی و بطور کلی اهمیت دیپلماسی در بحث محیط زیست را بسیار حائز اهمیت و توجه است. سازمان یونپ یکی از مهمترین و کارآمدترین سازمانهای حفاظت از محیط زیستی میباشد که زیر نظر سازمان ملل فعالیت میکند. یونپ نقش مهمی در ترویج حفاظت از محیط زیست و پایداری در سراسر جهان ایفا می کند. برای ایران، کشوری با اکوسیستم ها و منابع طبیعی متنوع، همکاری با یونپ برای مقابله با چالش های زیست محیطی مانند آلودگی هوا و آب، جنگل زدایی، بیابان زایی و تغییرات آب و هوایی حیاتی است. از طریق این مشارکت، ایران می تواند به تخصص فنی، دانش و منابع برای توسعه و اجرای سیاست ها و شیوه های مؤثر زیست محیطی دسترسی داشته باشد. بنابراین جمهوری اسلامی ایران همواره درصدد بوده تا توسعه روابط با یونپ و استفاده از ظرفیت های این سازمان تحت عنوان همکاری های دو جانبه و چندجانبه بر چالش های زیست محیطی خود فائق آید. این پژوهش درصدد است با بررسی و ارزیابی عملکرد روابط یونپ و ایران، به این سوال پاسخ دهد که، چه چالشها و فرصتهایی در روابط ایران و یونپ وجود دارد؟ فرض پژوهش بر این است که از جمله چالشهایی که ایران با توجه به شرایط فعلی که دارد میتواند به تحریمها، تنش های سیاسی در سطح بین الملل و منابع محدود اشاره کرد. فرصتها نیز شامل: همکاری های زیست محیطی، برنامه توسعه پایدار و منابع طبیعی، رهبری منطقه ای و گذار اقتصاد سبز و... اشاره کرد. پژوهش حاضر با روش توصیفی- تحلیلی و با استفاده از منابع کتابخانه و کاربست نظریه رژیم ها به این موضوع میپردازد.

واژگان اصلی: سازمان محیط زیست (UNEP)، جمهوری اسلامی ایران، نظریه رژیم، چالش ها و فرصت ها

¹ دانشجوی کارشناسی ارشد مطالعات منطقه ای دانشگاه علامه طباطبائی

مقدمه

در گذشته حفظ محیط زیست مسئله داخلی و جزء قلمرو حق حاکمیت کشورها به حساب می‌آمد در حالیکه پاره‌ای از تحولات در زمینه‌های گوناگون سیاسی، اقتصادی، تکنولوژی، علمی و زیست محیطی در سطوح ملی و بین‌المللی طی دهه‌های گذشته موجبات گسترش قلمرو، توسعه ابعاد و نهایتاً تغییر و تحول مفهوم محیط زیست را در دهه‌های اخیر فراهم آورده است. با مشاهده پیامدهای مخاطره‌آمیز تخریب محیط زیست بویژه در کشورهای پیشرفته از یک سو، پیشرفت علوم و دانش مربوط به طبیعت و محیط زیست از سوی دیگر به تدریج توجه سازمانهای بین‌المللی، ملتها و حکومتها را نسبت به ابعاد خطر آلودگی محیط زیست و ضرورت مقابله با عوامل آن جلب نمود. از این رو نگرانیهای زیست محیطی در دستور کار بسیاری از سازمانهای بین‌المللی در اوایل دهه ۱۹۶۰ قرار گرفت. در همین دهه بررسی جنبه‌های مختلف آلودگیهای جوی از جمله اهداف سازمانهایی مانند سازمان بهداشت جهانی، سازمان هواشناسی، آژانس بین‌المللی انرژی اتمی، سازمان خواروبار و کشاورزی ملل متحد و سازمان علمی و فرهنگی ملل متحد بود. بنابراین کمبود نهاد هماهنگ‌کننده که بتواند با تمرکز کامل بر مسائل زیست محیطی، سیاست‌گذاری و فعالیت‌های موجود در زمینه محیط زیست را هماهنگ نموده و همکاریهای بین‌المللی، بین دولت‌ها و سازمانهای بین‌المللی را ارتقاء بخشد، آشکار گردید.

یونپ تنها سازوکار سازمان ملل متحد است که صلاحیت سیاست‌گذاری، هماهنگی و تشویق موضوعات مختلف زیست محیطی را بین دولت‌ها و نهادهای تخصصی وابسته به سازمان ملل متحد و سایر سازمانهای دولتی و غیردولتی بین‌المللی دارد. بدین ترتیب ایران با شرکت در کنفرانس موسس برنامه محیط زیست ملل متحد، یعنی کنفرانس استکهلم از ابتدا در تاسیس و فعالیت‌های این نهاد جدید شرکت فعال داشته و سالانه مبلغی را جهت حق عضویت پرداخته است. نقش این نهاد کلیدی در زمینه موضوعات زیست محیطی برای کشورهای در حال توسعه و بویژه کشور ما که از جنبه‌های مختلفی درگیر با موضوعات زیست محیطی می‌باشد و در دو سوی خود یعنی شمال و جنوب دارای دو دریای بسته و نیمه بسته و در منطقه‌ای نسبتاً خشک قرار گرفته، امری مهم می‌باشد. لذا عضویت و همکاری ایران با این برنامه باتوجه به شرایط اقلیمی کشور از یکسو و تغییرات جو و محیطی جغرافیای زمین از سوی دیگر بر اهمیت همکاری و بررسی این موضوع می‌افزاید. فلذا این پژوهش درصدد بررسی این موضوع میباشد که باتوجه به عملکرد و ارزیابی روابط ایران و یونپ، جمهوری اسلامی ایران با چه چالشها و فرصتهایی در ارتباط با سازمان جهانی یونپ مواجه است؟ فرض پژوهش بر این است که از جمله چالشهایی که ایران با توجه به شرایط فعلی که دارد میتواند به تحریمها، تنش‌های سیاسی در سطح بین‌الملل و منابع محدود اشاره کرد. فرصتها نیز شامل: منابع طبیعی، تنوع زیستی، رهبری منطقه‌ای، سازگاری با تغییرات اقلیمی اشاره کرد. یکی از چارچوبهای نظری که می‌توان برای بررسی موضوع روابط ایران و برنامه محیط‌زیست سازمان ملل متحد (UNEP) در کنار چالشها و فرصت‌های مرتبط با آن استفاده کرد، نظریه رژیم است. نظریه رژیم چارچوبی است که بر تعامل بین دولت‌ها و سازمان‌های بین‌المللی در چارچوب مجموعه‌ای از قوانین، هنجارها و رویه‌ها تمرکز دارد. در این مورد، رابطه ایران با UNEP را می‌توان از دریچه نظریه رژیم برای درک پویایی‌های موجود، چالش‌های پیش روی و فرصت‌های همکاری تحلیل کرد.

لازم به ذکر است این پژوهش با روشی توصیفی-تحلیلی و با استفاده از منابع کتابخانه‌ای درصدد بررسی موضوع حاضر میباشد.

چارچوب نظری

نظریه رژیم رویکردی در تئوری روابط بین‌الملل است که زیرشاخه‌ای از علوم سیاسی است که با تمرکز بر نقشی که رژیم‌ها در کاهش هرج و مرج بین‌المللی و غلبه بر مشکلات مختلف اقدام جمعی بین دولت‌ها ایفا می‌کنند، می‌کوشد تا وقوع همکاری بین دولت‌ها را توضیح دهد (Bradford, ۲۰۰۷: ۲). از اینرو رژیم بین‌المللی عبارت است از اصول، هنجارها، قواعد و رویه‌های تصمیم‌گیری که انتظارات و خواسته‌های بازیگران بر اساس آنها به هم نزدیک شده و در یک محدوده مفروض و مشخص هماهنگ می‌شود (سلیمی، ۱۳۸۴: ۹۴).

منظور از اصول، باورهای است که درباره واقعیت و شیوه استدلال وجود دارد، هنجارها در این تعریف به استانداردهای رفتار اطلاق می‌شود که حقوق، ادعاها و اهداف اقدام را مشخص می‌کند. قواعد به معنی مجوزها و محدودیتهای مشخصی است که در اقدامهای بین‌المللی مدنظر بازیگران است. رویه‌های تصمیم‌گیری نیز به شیوه‌های اتخاذ تصمیمات و رفتارهای مشترک در محدوده مورد نظر گفته می‌شود. منظور از نزدیک شدن و همگرایی خواسته‌ها و انتظارات نیز این است که رژیمها امکان همکاری میان دولت‌ها را به وجود آورده، و استانداردهایی برای رفتار دولت‌ها پدید می‌آورند که می‌تواند منافع مشترکی را برای آنها پدید آورد. رژیمهای بین‌المللی گاه خود را در قالب سازمانها و نهادهای جهانی نشان می‌دهند، مانند سازمان تجارت جهانی، سازمان بین‌المللی انرژی اتمی و سازمان هوانوردی بین‌المللی و گاه در قالب مجموعه‌ای از گفتارها، رفتارها یا سازمانهای غیردولتی که مجموعه‌ای از هنجارها و قواعد را در درون خود دارند؛ مانند رژیم جهانی حقوق بشر. این رژیمها قواعد و ارزشهایی را به وجود می‌آورند که رفتارهای بازیگران بین‌المللی را تنظیم یا هدایت کرده و امکان مبادله، معامله و کنش متقابل میان آنها را فراهم می‌آورد. این رژیمها به وسیله مجموعه‌ای از دولت‌ها و در تعامل میان آنها و منافع و امنیتشان به وجود می‌آیند و هیچ اقتدار مرکزی‌ای نیست که آنها را پدید آورده و به دیگران دیکته کند. اصولاً در عرصه بین‌المللی، امکان پیدایش چنین اقتداری و دیکته کردن قواعد از بالا وجود ندارد. البته در برخی از دورانهای تاریخی یک قدرت هژمون پدید می‌آید که می‌تواند در به وجود آمدن این رژیمها نقش اصلی را ایفا کند. اما این به معنای وجود اقتدار مرکزی نیست و هژمونی اگر اقناع و احساس منفعت بازیگران دیگر نباشد، امکان وجود و استمرار نخواهد داشت. بنابراین از نظر کرزنر بسیاری از هماهنگی و همکاریها در عرصه جهانی نتیجه وجود و گسترش رژیمهای بین‌المللی است که منافاتی با بقا و نقش محوری دولت - ملت و روابط قدرت در عرصه بین‌المللی ندارد (پایگاه تخصصی سیاست بین‌الملل، بی‌تا).

شکل (۱): انواع مختلف رژیم‌ها

رژیم‌های امنیت جمعی

- شامل سازوکارهای سازمان ملل اعم از اختیارات زوری و غیر زوری برای محدودیت اعمال زور برای دولت‌ها
- معاهدات و کنوانسیون‌های حفظ امنیت و استفاده از زور و ممنوعیت

رژیم‌های حقوق بشری

- عفو بین‌الملل
- دیده‌بان حقوق بشر
- اتحادیه جهانی انسان‌گرا و اخلاق‌گرا و.....
- سازمان تجارت جهانی

رژیم‌های اقتصادی

- صندوق بین‌المللی پول
- بانک جهانی

رژیم‌های زیست محیطی

- هیئت بین‌دولتی تغییر اقلیم
- اتحادیه بین‌المللی حفاظت از طبیعت
- برنامه محیط زیست سازمان ملل متحد

منبع: نگارنده

همانطور که پیشتر اشاره شد و در جدول فوق نیز مشاهده میشود؛ انواع مختلف رژیم‌ها در حوزه‌های مختلف سیاست بین‌المللی وجود دارند. برای مثال رژیم‌های امنیت جمعی با هدف حفظ صلح و ایجاد محدودیت با زور برای دولت‌ها جهت جلوگیری از وقوع جنگ ایجاد شده است. در رژیم‌های حقوق بشری نیز با هدف حمایت از شان انسان‌ها و در ادامه نیز رژیم‌های اقتصادی با هدف نوسازی و توسعه اقتصادی کشورها، رژیم‌های حفاظت از تنوع زیستی، محیط زیست و حفاظت بین‌المللی از اهداف رژیم‌های محیط زیستی می‌باشد، که ایجاد شدند.

بطور کلی رویکردهای تحلیلی مختلفی در درون خود نظریه رژیم وجود دارد. با این حال، معمولاً نظریه رژیم با نهادگرایی نئولیبرالی مرتبط است که بر این فرض استوار است که رژیم‌ها در تسهیل همکاری بین‌المللی و محدود کردن رفتار دولت‌ها نقش محوری دارند. بنابراین، در ادبیات روابط بین‌الملل، نظریه رژیم اغلب به جای واژه‌های «نهادگرایی» یا «نهادگرایی نئولیبرال» استفاده می‌شود. شایان ذکر است که رژیم‌های بین‌المللی را نباید شبه دولت‌ها (دولت‌هایی) دانست که هدف آنها ایجاد یک مرجع متمرکز برای اداره سیاست جهانی است. درست‌تر است که رژیم‌ها را به‌عنوان نهادهایی دربرگیرنده دولت‌ها – و به طور فزاینده‌ای نیز بازیگران غیردولتی – در نظر بگیریم که به دنبال تحقق اهداف و ساختار بلندمدت خود و تثبیت روابط خود به نفع همه اعضای رژیم هستند (Bradford, ۲۰۰۷: ۴).

بنابراین با استفاده از چارچوب تئوری رژیم، این تحقیق می‌تواند قوانین، هنجارها و رویه‌های خاصی را که روابط ایران و UNEP را شکل می‌دهد، بررسی کند. همچنین می‌تواند چگونگی تأثیر این تعاملات بر سیاست‌های زیست محیطی، تخصیص منابع و فرآیندهای تصمیم‌گیری را بررسی کند. علاوه بر این، این پژوهش می‌تواند نقش سایر بازیگران مانند سازمان‌های غیردولتی (NGO) را در تأثیرگذاری بر روابط ایران و UNEP بررسی کند. به طور کلی، تئوری رژیم چارچوبی جامع برای تحلیل پویایی پیچیده روابط ایران با UNEP فراهم می‌کند و امکان درک دقیقی از چالش‌ها و فرصت‌های همکاری زیست محیطی ایران را فراهم می‌کند.

بررسی عضویت و تاریخچه روابط ایران و یونپ

امروزه دیگر هیچ يك از کشورهای جهان را نه تنها گریزی از همکاری با نهادهای مختلف بین‌المللی نیست، بلکه بسیاری از آنان به ویژه کشورهای جهان سوم از طریق عضویت در این سازمان ها و بهره مندی از امکانات ارائه شده توسط آنها و نیز تعهدات ایجاد شده براساس اساسنامه های این سازمانها برای سایر کشورها اعم از همسایگان، رقبا و ... به تأمین منافع ملی خود می‌پردازند. در این راستا، ایران به عنوان یکی از پیشگامان عضویت در نخستین نهادهای بین‌المللی برآمده از دو جنگ جهانی، طی دهه های گذشته همواره تلاش نموده است تا با برقراری ارتباطی مداوم و مؤثر، به همکاری با سازمانهای بین‌المللی و منطقه ای اعم از دولتی و غیردولتی، پرداخته و از امکانات موجود در این زمینه، بهره کافی را ببرد (مرکز پژوهش های مجلس، ۱۳۸۰: ۴). برنامه محیط زیست ملل متحد یکی از این نهادهای بین‌المللی میباشد.

برنامه محیط زیست ملل متحد با نام اختصاری (UNEP) نهادی وابسته به سازمان ملل متحد است که فعالیتهای زیست‌محیطی اعضای خود را هماهنگ نموده، در توسعه کشورها در اجرای دقیق سیاستها و تشویقهای گسترش قابل تحمل مؤثر بر طبیعت از میان شیوه‌های دقیق محیطی مساعدت می‌نماید. این برنامه در نتیجه کنفرانس سازمان ملل درمورد محیط انسان در سال ۱۹۷۳ پایه گذاری شد و مقر آن در نایروبی، کنیا قرار دارد. بر اساس اعلامیه محیط زیست بشر (بیانیه اصولی) که در ژوئن ۱۹۷۲ به تصویب کنفرانس جهانی محیط زیست انسان در استکهلم رسیده است، حفظ محیط زیست بشر و تضمین حقوق بشر برای برخورداری از محیط زیست سالم و تشویق و ترغیب فعالیت های زیست محیطی در سطوح بین‌المللی و منطقه ای و توسعه قوانین و معاهدات بین‌المللی به منظور کنترل آلودگی و تخریب محیط زیست ناشی از فعالیت های بشری از اهداف برنامه می باشد (سفارت جمهوری اسلامی ایران در کنیا، بی تا).

UNEP، به عنوان عضوی از گروه توسعه سازمان ملل متحد، قصد دارد به جهانیان در رسیدن به ۱۷ هدف توسعه پایدار کمک کند. در طول سی سال گذشته، به‌طور فزاینده‌ای بر روی تغییر آب و هوا متمرکز بوده است و به ایجاد یا اجرای معاهدات و موسسات زیست محیطی، مانند کنوانسیون «چارچوب پیمان‌نامه سازمان ملل در تغییر اقلیم» کمک می‌کند. در سال ۱۹۸۸، این سازمان به «سازمان جهانی هواشناسی» پیوست تا «هیئت بین‌دولتی تغییر اقلیم» (IPCC)، مرجع اصلی علم تغییر اقلیم را تأسیس کند. UNEP همچنین یکی از چندین سازمان اجرایی سازمان جهانی محیط زیست، صندوق چند جانبه برای اجرای پروتکل مونترال و قانون بین‌المللی مدیریت بین‌المللی محیط زیست می‌باشد. بودجه محیط زیست سازمان ملل متحد به عنوان برنامه سازمان ملل متحد، فقط از طریق کمک‌های داوطلبانه تأمین می‌شود (ویکی پدیا، بی تا).

سفارت جمهوری اسلامی ایران در نایروبی، نمایندگی دائم جمهوری اسلامی ایران نزد برنامه محیط زیست سازمان ملل متحد را برعهده دارد. رئیس سازمان محیط زیست جمهوری اسلامی ایران، عضو مجمع محیط زیست ملل متحد که بالاترین نهاد برنامه محیط زیست است می باشد. این مجمع هر دو سال یک بار در نایروبی تشکیل جلسه می دهد و صدها تن از وزیران و مقامات ارشد دولتهای عضو در آن حضور می یابند.

تمامی اعضای سازمان ملل متحد عضو برنامه محیط زیست سازمان ملل متحد می باشند (موسی زاده، ۱۳۹۳: ۱۰۷).

بطور کلی ایران از زمان تأسیس UNEP در سال ۱۹۷۲ یکی از اعضای فعال UNEP بوده است. در طول سال ها، ایران در ابتکارات زیست محیطی مختلفی از جمله تلاش برای رسیدگی به آلودگی هوا و آب، حفاظت از تنوع زیستی، و کاهش تغییرات آب و هوا مشارکت داشته است. ایران همچنین در برنامه ها و پروژه های تحت رهبری UNEP، مانند تسهیلات جهانی محیط زیست (GEF)، که بودجه پروژه های زیست محیطی در سراسر جهان را تأمین می کند، شرکت کرده است.

بررسی همکاری های یونپ با ایران:

کنوانسیون تهران ۲۰۰۳:

کنوانسیون تهران یا کنوانسیون منطقه ای حفاظت از محیط زیست دریای خزر، معاهده ای منطقه ای میان کشورهای حوزه دریای خزر است که به منظور حفظ محیط زیست و اکوسیستم دریای خزر توسط نمایندگان این کشورها (ایران، جمهوری آذربایجان، ترکمنستان، قزاقستان و فدراسیون روسیه) در تاریخ ۱۳ آبان ۱۳۸۲ (۴ نوامبر ۲۰۰۳) در تهران به امضا رسیده و در مرداد ماه ۱۳۸۵ (آگوست ۲۰۰۶) لازم الاجرا گردیده است. جمهوری اسلامی ایران امین این کنوانسیون است و مجلس شورای اسلامی ایران در تاریخ ۱۰ خرداد ۱۳۸۴ آن را به تصویب رسانده است (مرکز پژوهش های مجلس، ۱۳۸۴).

از جمله پروتکل هایی که در حاشیه اجلاس های سوم و چهارم به تصویب رسید و ایران نیز در آنها همکاری داشته است شامل: پروتکل آمادگی، مقابله و همکاری منطقه ای در مبارزه با سوانح نفتی، پروتکل ارزیابی اثرات زیست محیطی فرامرزی، پروتکل آلودگی ناشی از منابع و فعالیت های با منشا خشکی، پروتکل تنوع زیستی می باشد. این پروتکلها و کنوانسیونها ایران با همکاری سایر کشورهای حوزه دریای خزر بوده است (معاونت حقوقی ریاست جمهوری، ۱۳۸۹) لذا در ادامه به برخی همکاری های دوجانبه بین ایران و یونپ اشاره میشود که برخی به دلایل متعدد تنها در قالب طرح باقی ماندند و عملیاتی نشدند.

برنامه اقدام مشترک

این سند برای تقویت مرکز منطقه ای بازل و استکهلم که در تهران مستقر است توسط معصومه ابتکار و آخیم اشتاینر معاون دبیرکل سازمان ملل متحد و مدیر اجرایی برنامه محیط زیست ملل متحد امضا در سال ۱۳۹۵

سند مذکور در حاشیه دومین مجمع محیط زیست ملل متحد در مقر یونپ (برنامه محیط زیست ملل متحد) در نایروبی به امضای طرفین رسید. ظرفیت سازی مدیریت مواد شیمیایی و پسماندهای خطرناک و ارتقای پژوهش و تحقیقات از اصلی ترین محورهای برنامه اقدام مشترک است. برنامه ریزی برای برگزاری حداقل دو کارگاه آموزشی فنی منطقه ای، ایجاد مرکز منطقه ای داده و اطلاعات کشورهای عضو مرکز، تسهیل تبادل تجربیات داده ها میان کشورهای عضو، برگزاری کارگاه آموزشی، فنی منطقه ای درخصوص پسماندهای الکترونیک و مطالعات مشترک درخصوص بازیافت پسماندهای الکترونیک از محورهای این

برنامه عنوان شده است. ابتکار و اشتاینر در این دیدار درخصوص مسایل روز محیط زیستی از جمله وضعیت محیط زیست غزه و دریای خزر تبادل نظر کردند(پایگاه اطلاع رسانی دولت، ۱۳۹۵).

همکاری در طرح کلمبو یونپ

طرح کلمبو یک سازمان منطقه‌ای است که با هدف افزایش تلاش‌های میان دولتی برای تقویت اقتصادی و توسعه اجتماعی کشورهای عضو در منطقه آسیا-اقیانوسیه ایجاد شده‌است. لذا رییس سازمان محیط زیست ایران در دیدار با دبیرکل طرح کلمبو در سال ۱۴۰۲ اذعان داشت، با توجه به اینکه ایران در مسیر ترانزیت مواد مخدر قرار دارد به نوعی جوانان ما قربانی آمال و اهداف کشورهای بهره‌بردار در اروپا، آمریکا و کشورهای دیگر هستند. لذا از انجاییکه ایران از تولیدکنندگان و کشت کنندگان مواد مخدر نمی‌باشد اما بازاری برای فروش مواد مخدر تولید شده همسایگان شده است، بنابراین لازم است تا دولتهای حوزه آسیا و اقیانوسیه نسبت به همکاری های بیشتر برای کاهش زیان های ناشی از این موارد و سایر موضوعات حوزه زیست محیطی در این محدوده جغرافیایی همکاری های خود را گسترده کنند. بدین ترتیب آقای سلاجقه رییس سازمان محیط زیست ایران با تاکید بر طرح کلمبو و ابراز تمایل برای همکاری های بیشتر از دعوت دبیرکل به منظور شرکت در پنجمین نشست وزرای محیط زیست در سریلانکا استقبال کرد(ایرنا، ۱۴۰۲).

جدول (۱): ارزیابی همکاری های سازمان حفاظت محیط زیست ایرا با سازمانها و کنوانسیون های بین المللی مرتبط

۱	پروتکل مونترآل در مورد مواد کاهنده لایه ازن - الحاقی به کنوانسیون وین	عناوین المللی
۲	پروتکل کیوتو - الحاقی به کنوانسیون تغییرات آب و هوا	
۳	پروتکل ایمنی زیستی (کارتاهنا) - الحاقی به کنوانسیون تنوع زیستی	
۴	پروتکل همکاری منطقه ای برای مبارزه با آلودگی ناشی از نفت و سایر مواد مضر در موارد اضطراری - الحاقی به کنوانسیون کویت	
۵	پروتکل راجع به آلودگی دریایی ناشی از اکتشاف و استخراج از فلات قاره - الحاقی به کنوانسیون کویت	
۶	پروتکل راجع به حمایت محیط زیست دریایی در برابر منابع آلودگی مستقر در خشکی، مواد زیاد بخش و دفع آنها - الحاقی به کنوانسیون کویت	
۷	پروتکل کنترل انتقال برون مرزی مواد زائد خطرناک و دیگر ضایعات در دریا - الحاقی به کنوانسیون کویت	
۸	پروتکل حفاظت از تنوع زیستی و ایجاد مناطق حفاظت شده ساحلی - الحاقی به کنوانسیون کویت	
۹	پروتکل آمادگی واکنش و همکاری منطقه ای در مبارزه با سوانح آلودگی نفتی - الحاقی به کنوانسیون تهران	
۱۰	پروتکل حفاظت از دریای خزر در برابر آلودگی ناشی از منابع و فعالیت های مستقر در خشکی - الحاقی به کنوانسیون تهران	
۱	سازمان منطقه ای حفاظت از محیط زیست دریایی (راپمی) (ROPME)	عناوین سازمانهای منطقه ای
۲	سازمان اسلامی آموزشی، علمی و فرهنگی آی‌سکو (ISESCO)	
۳	سازمان همکاریهای اقتصادی اکو (ECO)	
۴	"بانیه ماله" در خصوص کنترل و جلوگیری از آلودگی هوا و اثرات احتمالی فرامرزی آن در کشورهای جنوب آسیا	
۱	کمیسیون اقتصادی و اجتماعی ملل متحد در آسیا و اقیانوسیه (اسکاپ) (ESCAP)	عناوین کمیسیون ها و برنامه های بین المللی
۲	برنامه عمران ملل متحد (UNDP)	
۳	برنامه محیط زیست ملل متحد (یونپ) (UNEP)	
۴	برنامه همکاریهای زیست محیطی کشورهای جنوب آسیا (SACEP)	
۵	تسهیلات جهانی محیط زیست جف (GEF)	
۶	اتحادیه جهانی حفاظت از طبیعت و منابع طبیعی (IUCN)	
۷	سازمان آموزشی، علمی و فرهنگی ملل متحد (کمیسیون ملی یونسکو) (UNESCO)	
۱	مرکز منطقه ای بازل، استکهلم و روتردام	مراکز منطقه ای
۲	مرکز منطقه ای رامسر	

منبع: سازمان حفاظت محیط زیست ایران

باتوجه به جدول فوق سازمان حفاظت محیط زیست ایران همچنین طی سه دهه اخیر با همکاری های متعددی تحت عنوان، کنوانسیون های بین المللی، همکاری های دو جانبه و چند جانبه، عضویت در سازمانهای منطقه ای و کمیسیون ها و برنامه های بین المللی ارتباط خود را با بخش بین الملل تقویت کرده است. از جمله اهدافی که این سازمان در سال جاری (۱۴۰۲) در نظر دارد، به منظور تقویت جایگاه کنوانسیون تهران و الزام پنج کشور عضو، مبنی بر متعهد بودن به تصمیمات دو دهه پیشین که با اجماع اعضا کنوانسیون اخذ شده است، برگزاری این اجلاس در دستور کار خود قرار داده است.

جدول (۲): عملکرد سازمان حفاظت محیط زیست ایران با یونپ در سالهای اخیر

نام سازمان	وزارتخانه یا سازمان داخلی مرتبط	بررسی عملکرد سازمان طی سالهای اخیر	نام مرکز	تعداد سازمان عضو شده
برنامه محیط زیست سازمان ملل متحد	سازمان حفاظت محیط زیست	همکاری مشترک با وزارت امور خارجه و UNEP، تدوین چارچوب همکاریهای توسعه ای برای دوره ۱۳۹۶-۱۴۰۰، ظرفیت سازی نهادی در راستای مدیریت مواد شیمیایی و پسماندهای صنعت نفت، بستر سازی اجرای پیمان مینا ماتا برای کاهش آلودگی واحد های کلر آلکالی، کنوانسیون های بازل، روتردام و استکهلم، کنوانسیون چندجانبه پروژه بزرگ تولید نفت پاک تر و برنامه های مرتبط در تغییرات اقلیمی و..	سازمان حفاظت محیط زیست	13

منبع: (مرکز پژوهش های مجلس، ۱۳۸۳)، (دفتر مبارزه با مواد مخدر و جرم سازمان ملل متحد، ۲۰۱۵)، (Unep, 2021)

مطابق جدول (۲) میتوان گفت؛ همکاری مشترک با وزارت امور خارجه و UNEP، تدوین چارچوب همکاریهای توسعه ای برای دوره ۱۳۹۶-۱۴۰۰، ظرفیت سازی نهادی در راستای مدیریت مواد شیمیایی و پسماندهای صنعت نفت و بستر سازی اجرای پیمان مینا ماتا برای کاهش آلودگی واحد های کمر آکالی از جمله همکاریهایی بوده اند که در سالهای اخیر بین ایران و یونپ اجرا شده است. بطوریکه با ارزیابی عملکرد روابط ایران و یونپ در سالهای اخیر میتوان دریافت که بیشتر همکاری های طرفین در حوزه انرژی های پاک، کنترل آلودگی هوا و دریا، تغییرات اقلیمی، تنوع زیستی و ... بوده است که در زیر به برنامه های مشترک آنها اشاره میشود:

- انرژی پاک: ایران با UNEP برای ترویج منابع انرژی پاک و تجدیدپذیر همکاری کرده است. در سال ۲۰۱۶، UNEP از تلاش های ایران در توسعه پروژه های انرژی های تجدیدپذیر، از جمله انرژی بادی و خورشیدی، برای کاهش انتشار گازهای گلخانه ای و بهبود بهره وری انرژی حمایت کرد.
- حفاظت از تنوع زیستی: در سال ۲۰۱۸، UNEP برای مقابله با چالش های حفاظت از تنوع زیستی با ایران شریک شد. هدف از این همکاری، ارتقای ظرفیت ایران برای مدیریت مناطق حفاظت شده، بهبود شیوه های کاربری پایدار زمین و ترویج حفاظت از گونه های در معرض خطر بود.
- سازگاری با تغییرات اقلیمی: ایران با UNEP در مورد استراتژی های سازگاری با تغییرات اقلیمی کار کرده است. در سال ۲۰۱۹، UNEP برای توسعه یک طرح ملی سازگاری با تمرکز بر بخش هایی مانند کشاورزی، منابع آب و مدیریت ساحلی، پشتیبانی فنی به ایران ارائه کرد.
- کنترل آلودگی: UNEP از ایران در مقابله با آلودگی محیط زیست حمایت کرده است. به عنوان مثال، در سال ۲۰۲۰، UNEP به ایران در تهیه یک طرح جامع برای مقابله با آلودگی هوا در شهرهای بزرگ از جمله تهران کمک کرد. این طرح بر کاهش انتشار گازهای گلخانه ای از منابع مختلف مانند حمل و نقل و فعالیت های صنعتی متمرکز بود.

بررسی مهمترین چالشها و فرصتهای روابط ایران با یونپ

- چالش ها:
- تحریم های بین المللی علیه ایران

امری مسلم است که در پی تحریمهای مختلف اقتصادی، کاهش سطح توسعه پایدار و آسیب به محیط زیست، در اثر مشکلات ناشی از تحریم و توجه کمتر کشور هدف به محیط زیست و نیز عدم دسترسی به تکنولوژی های سبز و کمک کشورهای توسعه یافته، از جمله مسائلی است که کشور تحریم شونده با آن مواجه می شود. حال آنکه در بسیاری از اسناد و معاهدات الزام آور و غیر الزام آور محیط زیستی و نیز در قواعد عرفی بین المللی تعهد به انتقال تکنولوژیهای سبز، رعایت و تضمین حق بر محیط زیست سالم شهروندان، مسئولیت مشترک اما متفاوت کشورها در حفظ محیط زیست، اصل همکاری کشورها و کمک به توسعه پایدار، منع آسیب به دیگری و ممنوعیت استفاده خسارت بار از سرزمین به صراحت بیان شده اند و کشورهای تحریم کننده با وضع تحریم، این تعهدات را نقض میکنند (مشهدی و رشیدی، ۱۳۹۳: ۱۹). ایران کشوری است که بعد از پیروزی انقلاب تحریم های زیادی را متحمل شده است. این کشور که با

چالش‌های زیست محیطی زیادی نیز مواجهه است، فلذا به دلیل تحریم‌های بین‌المللی انطور که باید نمیتواند فعالیت‌های گسترده‌ای با نهادهای بین‌الملل داشته باشد و یا از کمک‌های داوطلبانه بین‌المللی و... استفاده کند. تحریم‌ها همچنین دسترسی ایران به فناوری‌های پیشرفته و همکاری‌های علمی را که برای مقابله با چالش‌های زیست محیطی حیاتی هستند، محدود کرده است. این محدودیت توانایی ایران را برای تعامل کامل با UNEP از نظر اشتراک دانش، جمع‌آوری داده‌ها و پیشرفت‌های فن‌آوری لازم برای همکاری مؤثر زیست محیطی، با مشکل مواجه کرده است (Ghanime&et al, ۲۰۱۳: ۳۲).

تحریم‌ها همچنین روابط تجاری ایران را مختل کرده و دسترسی این کشور را به بازارهای بین‌المللی محدود کرده است. در نتیجه، ایران در صادرات محصولات و خدمات زیست محیطی خود با مشکلاتی مواجهه است که مانع از پتانسیل این کشور برای مشارکت در طرح‌های UNEP و اشتراک‌گذاری تخصص خود با سایر کشورها می‌شود از طرفی دیگر تحریم‌ها موانع دیپلماتیکی برای ایران ایجاد کرده و تعامل این کشور با سایر کشورها و سازمان‌های بین‌المللی را محدود کرده است. این کاهش حضور دیپلماتیک، توانایی ایران را برای شرکت فعال در نشست‌ها، کنفرانس‌ها و مذاکرات UNEP محدود می‌کند و مانع همکاری و همکاری مؤثر می‌شود (Madani, ۲۰۲۱: ۱۹).

- تنش‌های سیاسی در سطح بین‌الملل

تنش‌های سیاسی در سطح بین‌المللی برای ایران در واقع به چالشی در روابط ایران و برنامه محیط زیست سازمان ملل متحد (UNEP) تبدیل شده است. درواقع میتوان گفت؛ بدین جهت که دولت‌های درگیر در درگیری‌های سیاسی ممکن است تمایل کمتری به مشارکت در تلاش‌های مشترک یا اشتراک‌گذاری اطلاعات با سازمان‌های بین‌المللی مانند UNEP و ایران داشته باشند. این امر می‌تواند مانع از ابتکارات یا پروژه‌های مشترک با هدف رسیدگی به چالش‌های زیست محیطی در ایران شود. درواقع ایران روابط تیره‌ای با برخی کشورها و سازمان‌های بین‌المللی داشته است که می‌تواند بر روابط این کشور با UNEP تأثیر بگذارد. تنش‌ها و درگیری‌های سیاسی در منطقه می‌تواند مشارکت کامل ایران در طرح‌ها و برنامه‌های UNEP را دشوار کند.

ثانیاً، تنش‌های سیاسی نیز موانعی را در زمینه کمک‌های مالی و تخصیص منابع ایجاد کرده است. تحریم‌های بین‌المللی اعمال شده علیه ایران به دلیل برنامه هسته‌ای، دسترسی این کشور به منابع مالی و فناوری را محدود کرده است. این موضوع بر توانایی ایران برای کمک مالی به برنامه‌ها و ابتکارات UNEP تأثیر گذاشته و همچنین مانع از ظرفیت ایران برای اجرای طرح‌های زیست محیطی در داخل مرزهای خود شده است.

تنش‌های سیاسی اغلب فضای بی‌اعتمادی و بدگمانی را بین کشورها ایجاد می‌کند. این می‌تواند بر تمایل ایران برای تعامل کامل با UNEP تأثیر بگذارد، زیرا ممکن است نگران سیاسی شدن بالقوه مسائل زیست محیطی یا استفاده از ابتکارات زیست محیطی برای اهداف سیاسی باشد. شایان ذکر است که تنش‌های سیاسی در سطح بین‌المللی نیز می‌تواند بر پویایی‌های منطقه‌ای تأثیر بگذارد که بر روابط ایران با UNEP تأثیر می‌گذارد. برای مثال، رقابت‌ها یا درگیری‌های منطقه‌ای ایران ممکن است بر توانایی این کشور برای

همکاری با کشورهای همسایه در چارچوب پروژه‌ها یا طرح‌های منطقه‌ای UNEP تأثیر بگذارد (Sha'abani, ۲۹۰: ۲۰۰۵).

- منابع محدود ایران

ایران، مانند بسیاری از کشورهای در حال توسعه، با محدودیت‌های منابع مواجه است که می‌تواند بر توانایی آن برای تعامل کامل با UNEP تأثیر بگذارد. منابع مالی و انسانی محدود می‌تواند ظرفیت ایران را برای اجرای موثر پروژه‌ها و ابتکارات UNEP محدود کند.

فلذا منابع محدود ایران یکی دیگر از چالش‌های مهم روابط ایران و یونپ می‌باشد. درواقع منابع محدود ایران می‌تواند اثرات متعددی بر روابط آن با برنامه محیط زیست سازمان ملل (UNEP) داشته باشد از جمله:

۱- محدودیت‌های مالی: منابع مالی محدود ایران ممکن است توانایی این کشور را برای کمک مالی به برنامه‌ها و ابتکارات UNEP محدود کند. این می‌تواند بر سطح تعامل و همکاری بین ایران و UNEP تأثیر بگذارد، زیرا کمک‌های مالی اغلب نقش مهمی در تعیین میزان مشارکت یک کشور ایفا می‌کند.

۲- ظرفیت و تخصص: منابع محدود نیز می‌تواند بر ظرفیت ایران برای مشارکت موثر در فعالیت‌های UNEP تأثیر بگذارد. این ممکن است شامل شرکت در کنفرانس‌ها، کارگاه‌ها و برنامه‌های آموزشی و همچنین انجام تحقیقات و اجرای پروژه‌های زیست محیطی باشد. منابع مالی و فنی ناکافی می‌تواند مانع از توانایی ایران برای مشارکت کامل و مشارکت در کار UNEP شود.

۳- اولویت بندی منابع: منابع محدود ایران ممکن است کشور را وادار کند که نگرانی‌های زیست محیطی داخلی خود را بر همکاری‌های بین‌المللی اولویت دهد. این می‌تواند منجر به کاهش تأکید بر تعامل با UNEP و سایر سازمان‌های بین‌المللی شود، زیرا ایران ممکن است نیاز به تمرکز بر روی پرداختن به چالش‌های زیست محیطی فوری در داخل مرزهای خود داشته باشد.

۴- مذاکرات و دیپلماسی: منابع محدود ممکن است بر قدرت چانه زنی و توانایی ایران برای مذاکره موثر با UNEP تأثیر بگذارد. در بحث‌های مربوط به سیاست‌ها، موافقت‌نامه‌ها و پروتکل‌های زیست محیطی، محدودیت‌های منابع ایران ممکن است تأثیر و اهرم ایران را در شکل‌دهی تصمیم‌های بین‌المللی محدود کند (Asadi, ۲۰۰: ۲۰۰۵-۲۰۱).

و در نهایت عدم به اشتراک گذاری داده‌ها و اطلاعات اشتراک داده‌ها و اطلاعات برای مدیریت موثر زیست محیطی ضروری است. با این حال، ممکن است به دلایل مختلف از جمله حساسیت‌های سیاسی و چالش‌های فنی، محدودیت‌هایی در اشتراک داده‌ها و اطلاعات بین ایران و UNEP وجود داشته باشد.

در نهایت توجه به این نکته ضروری است که علیرغم این چالش‌ها، ایران همچنان توانسته است سطحی از همکاری با UNEP را حفظ کند. ایران با مشارکت در پروژه‌های UNEP، اشتراک گذاری داده‌های زیست محیطی و مشارکت در طرح‌های زیست محیطی منطقه‌ای از طریق کانال‌های جایگزین و مشارکت با کشورهای که تحت تحریم‌های مشابه نیستند، ادامه داده است. همچنین UNEP و دیگر بازیگران بین

المللی تلاش هایی برای کاهش تأثیر منفی تحریم ها بر همکاری های زیست محیطی ایران انجام داده اند. اینها شامل ارائه کمک های فنی، تسهیل تبادل اطلاعات، و حمایت از ابتکارات ظرفیت سازی برای افزایش توانایی ایران برای مقابله با چالش های زیست محیطی علیرغم محدودیت های تحمیل شده توسط تحریم ها است.

در پایان، در حالی که تحریم های بین المللی به طور قابل توجهی بر همکاری موثر ایران با UNEP تأثیر گذاشته است، تلاش هایی برای به حداقل رساندن این تأثیرات و حفظ سطح تعامل انجام می شود. در ادامه به بررسی فرصتهایی که در روابط ایران با یونپ وجود دارد (با توجه به گزارشی که سازمان ملل متحد ارائه کرده است)، پرداخته خواهد شد (United Nations Sustainable Development Group, ۲۰۲۳):

- فرصت ها

چندین فرصت بالقوه برای روابط ایران و برنامه محیط زیست سازمان ملل متحد (UNEP) وجود دارد. در اینجا چند نمونه از مهمترین فرصتهای طرفین اشاره میشود:

همکاری های زیست محیطی: ایران و UNEP می توانند در طرح های مختلف زیست محیطی، مانند به اشتراک گذاری دانش و بهترین شیوه ها در زمینه هایی مانند کاهش تغییرات آب و هوا، حفاظت از تنوع زیستی، توسعه پایدار، و کنترل آلودگی با یکدیگر همکاری کنند.

ظرفیت سازی UNEP: می تواند کمک های فنی و پشتیبانی ظرفیت سازی را برای تقویت نهادهای سیاست ها و مقررات زیست محیطی به ایران ارائه دهد. این می تواند به ایران کمک کند تا به چالش های زیست محیطی بهتر رسیدگی کند و به تعهدات بین المللی خود عمل کند.

اهداف توسعه پایدار (SDGs): ایران و UNEP می توانند برای همسویی برنامه های توسعه ملی با اهداف توسعه پایدار، به ویژه برنامه های مربوط به پایداری زیست محیطی، با یکدیگر همکاری کنند. این همکاری می تواند به ایران کمک کند تا پیشرفت ها را پیگیری کند، استراتژی های مؤثر را پیاده سازی کند و منابع را برای دستیابی به اهداف توسعه پایدار بسیج کند.

داده ها و تحقیقات زیست محیطی: UNEP می تواند از ایران در تولید و تجزیه و تحلیل داده های زیست محیطی، انجام تحقیقات و توسعه سیاست های مبتنی بر شواهد حمایت کند. این همکاری می تواند درک ایران از مسائل زیست محیطی خود را افزایش دهد و از تصمیم گیری آگاهانه حمایت کند.

کنوانسیون ها و پروتکل های بین المللی: ایران و UNEP می توانند در اجرای موافقت نامه های بین المللی زیست محیطی مانند موافقت نامه پاریس در مورد تغییرات آب و هوا، کنوانسیون تنوع زیستی و کنوانسیون بازل در مورد زباله های خطرناک همکاری کنند. این می تواند شامل به اشتراک گذاری تخصص، تسهیل انطباق، و ترویج ابتکارات مشترک باشد.

گذار اقتصاد سبز: UNEP می‌تواند با ترویج الگوهای مصرف و تولید پایدار، توسعه انرژی‌های تجدیدپذیر و فناوری‌های سبز به ایران در گذار به اقتصاد سبز کمک کند. این همکاری می‌تواند به ایران در دستیابی به رشد اقتصادی و در عین حال به حداقل رساندن اثرات زیست محیطی کمک کند.

توجه به این نکته حائز اهمیت است که فرصت‌های ویژه برای روابط ایران و UNEP به اولویت‌ها و منافع هر دو طرف و همچنین زمینه ژئوپلیتیک گسترده‌تر بستگی دارد. ارتباط منظم، گفتگو و همکاری بین ایران و UNEP می‌تواند به شناسایی و بهره‌برداری از این فرصت‌ها برای منافع متقابل کمک کند.

دیگر چالش‌ها و فرصت‌های روابط ایران و یونپ:

فرصت‌ها:

- تحکیم روابط در قالب همکاری‌های دو و چندجانبه با کشورهای منطقه
- استفاده از ظرفیتهای یونپ برای حل چالشهای زیست محیطی داخلی
- تشویق سرمایه‌گذاری بخش خصوصی برای جایگزینی راه حل‌های زیست محیطی نظیر انرژی‌های پاک به جای انرژی‌های تجدید ناپذیر
- استفاده از ظرفیتهای همکاری کشورهای عضو یونپ برای افزایش همبستگی با کشورهای منطقه
- حمایت از سازمانهای غیر دولتی (NGO) یا طرح‌های بومی و محلی از راه اهداء منابع، کارشناس و فن‌آوری با حمایت یونپ
- باتوجه به معضل دفع زباله و الودگی‌های ناشی از تولیدات صنایع، تشویق بخش صنعت به طرح تضمین و توسعه پایدار محیط زیست که از برنامه‌های یونپ می‌باشد میتواند فرصت جهت کنترل الودگی موثر واقع شود
- افزایش همکاری با UNDP در حوزه تالاب‌ها با محوریت کوانسیون رامسر
- استفاده از فرصت تبادل‌های دو جانبه تجربیات کارشناسی و تخصصی و فناوری‌ها با یونپ و سازمانهای وابسته به آن
- ظرفیت‌سازی در منطقه برای بهره‌بردن از آموزش‌هایی که کشورهای اروپایی می‌توانند در زمینه توسعه پایدار، رفع چالش گرد و غبار و مدیریت منابع آب و خاک
- فعال شدن دفاتر وابسته به UNDP و یونپ و سایر سازمانهای وابسته در ایران
- همچنین منابع طبیعی، تنوع زیستی، رهبری منطقه‌ای و سازگاری با تغییرات اقلیمی میتواند از دیگر فرصت‌های روابط ایران و یونپ باشد.

چالش‌ها:

- ❖ عدم بودجه و سرمایه گذاری کافی برای مشارکت در طرح های توسعه پایدار
- ❖ نفت و سوخت های فسیلی از مهمترین انرژی های مورد استفاده صنعت داخلی می باشند که با توجه به در حال توسعه بودن کشور، نداشتن سرمایه و تکنولوژی مناسب و... نمیتوان از انرژی های جایگزین استفاده کرد
- ❖ همانطور که اشاره شد؛ تحریم علیه ایران تأثیری بسیار منفی در روند اجرای پروژه های مرتبط با محیط زیست همچون کنترل آلودگی هوا، بهبود کیفیت آب و انتقال تکنولوژی داشته است
- ❖ عدم همکاری جف (صندوق تسهیلات جهانی محیط زیست (GEF) با ایران در زمینه گرمایش جهانی و سایر موضوعات مرتبط با محیط زیست
- ❖ تأثیرپذیری ایران از اثرات نامطلوب پدیده گردغبار و عدم اجرایی شدن تفاهمنامه های منطقه ای منعقد شده با کشورهای سوریه، عراق و اردن و کم توجهی یونپ و UNDP برای اجرایی شدن این تفاهم نامه ها

نتیجه گیری

در این پژوهش دریافتیم که سازمان های بین المللی در سیاست خارجی ایران نقش و جایگاه مهمی دارند. سازمان یونپ یکی از نهادهای وابسته به سازمان بین الملل میباشد که در حوزه محیط زیست و حفاظت از محیط زیست فعالیت میکند. جمهوری اسلامی ایران با توجه به چالش های زیست محیطی که به عنوان یک کشور در حال توسعه دارد، همکاری های زیادی با این سازمان داشته است. یافته های پژوهش نشان داد که روابط و همکاری های مشترک ایران و سازمان یونپ و بطور کلی برنامه های بخش بین الملل سازمان حفاظت از محیط زیست ایران طی سالهای مختلف، به صورت های گوناگون در حال انجام بوده است. طی سالهای اخیر به دلیل برخی چالشها متأسفانه روابط ایران و این سازمان کمرنگ شده است از طرفی دیگر به دلیل اولویت نداشتن دغدغه های محیط زیستی برای ایران توجه عمده ای به همکاری های مشترک بین ایران و سازمان یونپ و نهادهای وابسته به آن نمیشود. بر اساس یافته های پژوهش در زیر عمده فعالیت های مشترک در روابط ایران و سازمان یونپ در چند مورد خلاصه شده است:

شکل (۲): عملکرد همکاری های مشترک روابط ایران و یونپ

سازگاری با
تغییرات اقلیمی

کنترل آلودگی
هوا

دسترسی به
فناوری و مطالعات
زیست محیطی

انرژی های پاک

توسعه پایدار

حفاظت از تنوع
محیط زیستی

مدیریت
پسماند

همکاری در نشستها و
کنفرانسها و تبادل
اطلاعات

آموزش و آگاهی
زیست محیطی

منبع: نگارنده

ذکر این نکته حائز اهمیت است که این نمونه ها منتخبی از همکاری ایران با UNEP هستند و ممکن است به دلیل دسترسی محدود به اسناد و گزارش های معتبر داخلی و خارجی همکاری های دیگری در حوزه های مختلف نیز وجود داشته باشد. در ادامه این پژوهش دریافتیم که چالش هایی که در دو دهه اخیر خصوصاً، گریبانگیر ایران شده است، تاثیر عمده ای بر کیفیت و کمیت روابط ایران و یونپ داشته است. از مهمترین این چالشها میتوان به تحریم های بین المللی، تنش های سیاسی در سطح بین الملل، منابع محدود و... باشد. شایان ذکر است بیشترین تاثیر را تحریم های بین المللی بر روابط ایران و یونپ داشته است.

بدین ترتیب تحریم های اقتصادی در چهار دهه اخیر به طور فعال علیه ایران استفاده شده است. در واکنش به تحریم ها، ایران طیف وسیعی از سیاست های بقا را با پیامدهای زیست محیطی قابل توجه اتخاذ کرده است. استدلال می شود که اگرچه تحریم ها قطعاً علت اصلی مشکلات زیست محیطی ایران نیستند، اما تأثیر غیرقابل انکاری بر محیط زیست ایران داشته اند از جمله: محدود کردن دسترسی این کشور به فناوری، خدمات و دانش، مسدود کردن کمک های بین المللی محیط زیست و عدم توسعه همکاری های منطقه ای و فرامنطقه ای در حوزه محیط زیست. در مجموع، تحریم ها تولید اقتصادی را برای محیط زیست آن بسیار پرهزینه تر کرده است. از طرفی دیگر با توجه به تلاشهای ایران با رفع چالشها ایران در توسعه و گسترش همکاری با یونپ دارای فرصتها و ظرفیتهای قابل توجهی نیز میباشد؛ از جمله: گذار اقتصاد سبز، همکاری های زیست محیطی، کنوانسیون ها و پروتکل های بین المللی، اهداف توسعه پایدار و کنترل چالشهای زیست محیطی با استفاده از فناوری های نوین یونپ و تحقیقات و مطالعات این سازمان.

بطور کلی و باتوجه به یافته های پژوهش میتوان گفت؛ تقویت روابط ایران و برنامه محیط زیست سازمان ملل متحد (UNEP) می تواند برای هر دو طرف از نظر حفظ محیط زیست و توسعه پایدار مفید باشد. در اینجا چند راه حل برای تقویت این روابط وجود دارد:

- افزایش همکاری: ایران و UNEP می‌توانند کانال‌ها و بسترهای ارتباطی منظمی برای به اشتراک گذاشتن اطلاعات، تخصص و بهترین شیوه‌ها در مسائل زیست‌محیطی ایجاد کنند. این می‌تواند شامل کارگاه‌های مشترک، سمینارها و کنفرانس‌ها با موضوعاتی مانند تغییرات آب و هوا، حفاظت از تنوع زیستی و کنترل آلودگی باشد.
 - کمک‌های فنی و ظرفیت‌سازی: یونپ می‌تواند کمک‌های فنی و پشتیبانی ظرفیت‌سازی را در زمینه‌هایی که نیاز به تخصص دارد به ایران ارائه دهد. این می‌تواند شامل برنامه‌های آموزشی، بازدیدهای تبادلی و ابتکارات به اشتراک‌گذاری دانش برای تقویت قابلیت‌های مدیریت زیست‌محیطی ایران باشد.
 - همکاری در تحقیق و نوآوری: ایران و UNEP می‌توانند در پروژه‌های تحقیقاتی و ابتکارات نوآوری با هدف رسیدگی به چالش‌های زیست‌محیطی همکاری کنند. این امر می‌تواند شامل برنامه‌های تحقیقاتی مشترک، فرصت‌های مالی، و ایجاد مراکز یا پلتفرم‌های تحقیقاتی برای تسهیل تبادل دانش و نوآوری در فناوری‌های زیست‌محیطی باشد.
 - همسویی سیاست‌ها: ایران می‌تواند با UNEP همکاری نزدیکی داشته باشد تا سیاست‌ها و مقررات زیست‌محیطی خود را با استانداردها و چارچوب‌های بین‌المللی هماهنگ کند. این امر می‌تواند شامل اتخاذ و اجرای دستورالعمل‌ها و توصیه‌های UNEP در مورد موضوعاتی مانند کاهش تغییرات آب و هوا، توسعه پایدار و حفاظت از حیات وحش باشد.
 - تامین مالی و سرمایه‌گذاری: UNEP می‌تواند ایران را در دسترسی به منابع مالی و فرصت‌های سرمایه‌گذاری برای پروژه‌های زیست‌محیطی حمایت کند. این می‌تواند شامل تسهیل مشارکت با کمک‌کنندگان بین‌المللی، موسسات مالی و نهادهای بخش خصوصی باشد که علاقه‌مند به حمایت از طرح‌های پایدار در ایران هستند.
 - آگاهی و آموزش عمومی: ایران و UNEP می‌توانند به طور مشترک آگاهی و آموزش زیست‌محیطی را در بین عموم مردم، مدارس و دانشگاه‌ها ارتقا دهند. این می‌تواند شامل سازماندهی کمپین‌های آگاهی، توسعه مواد آموزشی و ادغام موضوعات زیست‌محیطی در برنامه درسی باشد.
 - پروژه‌ها و ابتکارات مشترک: ایران و UNEP می‌توانند در پروژه‌ها و ابتکارات خاصی که به چالش‌های زیست‌محیطی فوری رسیدگی می‌کنند، همکاری کنند. این می‌تواند شامل تلاش‌های مشترک در زمینه‌هایی مانند توسعه انرژی‌های تجدیدپذیر، مدیریت پسماند، حفاظت از آب و احیای اکوسیستم باشد.
- در مجموع، با تقویت همکاری و مشارکت نزدیک‌تر، ایران و UNEP می‌توانند برای حفاظت از محیط زیست، ترویج توسعه پایدار، و کمک به تلاش‌های جهانی در رسیدگی به تغییرات آب و هوا و سایر مسائل زیست‌محیطی با یکدیگر همکاری کنند.

از طرفی دیگر این پژوهش باتوجه به بررسی چالشهای روابط ایران و یونپ و اهمیت برخورداری از فرصتها و ظرفیتهای روابط ایران و یونپ پیشنهادات و راهکارهایی را جهت توسعه روابط و بهبود عملکرد ارائه میدهد:

- افزایش همکاری: ایران می تواند به طور فعال با UNEP از طریق افزایش همکاری در پروژه ها و ابتکارات زیست محیطی تعامل داشته باشد. این امر می تواند شامل پروژه های تحقیقاتی مشترک، به اشتراک گذاری بهترین شیوه ها، و شرکت در برنامه ها و کمپین های تحت رهبری UNEP باشد.
- ارتباطات پیشرفته: ایران می تواند کانال های ارتباطی منظمی با UNEP برای تبادل اطلاعات، به اشتراک گذاشتن پیشرفت ها و بحث در مورد زمینه های بالقوه همکاری ایجاد کند. این امر می تواند از طریق کانال های دیپلماتیک، جلسات رسمی و استفاده از بسترهای دیجیتال انجام شود.
- رعایت موافقتنامه های بین المللی زیست محیطی: ایران می تواند تعهد خود را به حفاظت از محیط زیست با رعایت موافقت نامه ها و کنوانسیون های بین المللی زیست محیطی مورد حمایت UNEP مانند موافقتنامه پاریس، کنوانسیون تنوع زیستی و پروتکل مونترال نشان دهد. پایبندی به این توافقات نشان دهنده تعهد ایران به اهداف جهانی زیست محیطی خواهد بود.
- ظرفیت سازی: ایران می تواند از نزدیک با UNEP برای تقویت نهادهای زیست محیطی خود و ایجاد ظرفیت های محلی در زمینه هایی مانند حاکمیت محیطی، توسعه پایدار و سازگاری با تغییرات اقلیمی همکاری کند. این می تواند شامل برنامه های آموزشی، کمک های فنی و به اشتراک گذاری دانش باشد.
- کمک های مالی: ایران می تواند به برنامه ها و فعالیت های UNEP کمک مالی کند. که می تواند شامل کمک های داوطلبانه برای حمایت از پروژه ها یا ابتکارات خاصی باشد که با اولویت های زیست محیطی ایران همسو هستند.
- میزبانی رویدادهای یونپ: ایران می تواند میزبانی کنفرانس ها، کارگاه ها یا برنامه های آموزشی UNEP را پیشنهاد دهد. این فرصتی را برای نمایش ابتکارات و دستاوردهای زیست محیطی ایران فراهم می کند و در عین حال روابط نزدیک تر با UNEP و سایر کشورهای عضو را تقویت می کند.
- به اشتراک گذاری تخصص: ایران می تواند تخصص و دانش خود را در زمینه هایی که پیشرفت چشمگیری در مدیریت و حفاظت از محیط زیست داشته است به اشتراک بگذارد. این می تواند شامل ارائه کمک های فنی، ارائه کارشناسان برای طرح های تحت رهبری UNEP، یا به اشتراک گذاشتن مطالعات موردی باشد که رویه های موفق زیست محیطی را برجسته می کند.
- مشارکت در فرآیندهای تصمیم گیری یونپ: ایران می تواند به طور فعال در فرآیندهای تصمیم گیری UNEP مانند شرکت در جلسات شورای حاکم UNEP یا شرکت در گروه های کاری مربوطه شرکت کند. این امر ایران را قادر می سازد تا در شکل دادن به دستور کار و اولویت های UNEP صدایی داشته باشد.

با اجرای این راهکارها، ایران می‌تواند روابط خود را با UNEP تقویت کند، به تلاش‌های جهانی محیط‌زیست کمک کند و از همکاری‌های تقویت‌شده در مقابله با چالش‌های زیست‌محیطی بهره‌مند شود.

منابع و مآخذ

فارسی

ایرنا (۱۴۰۲)، دیدار سلاجقه با دبیرکل طرح کلمبو یونپ/ لزوم همکاری مشترک جهانی برای رفع مشکلات محیط زیستی، کدخبر: ۸۵۲۴۷۹۰۷، قابل‌بازایی در: <https://www.irna.ir/news/۸۵۲۴۷۹۰۷>

پایگاه اطلاع‌رسانی دولت (۱۳۹۵)، امضای برنامه اقدام مشترک زیست محیطی ایران و سازمان ملل، کدخبر: ۲۸۰۳۷۹، قابل‌بازایی در: <https://dolat.ir/detail/۲۸۰۳۷۹>

پوره‌اشمی، سیدعباس، & اکرامی، عطیه. (۱۳۹۲). بررسی چالش‌های حقوقی کنوانسیون تهران درباره حفاظت محیط زیست دریای خزر. فصلنامه علمی راهبرد.، 22(4)،

پایگاه تخصصی سیاست بین‌الملل (بی‌تا)، حاکمیت رژیم‌های بین‌المللی و جهانی شدن، قابل‌بازایی در: <http://political.ir/post/۱۸۰>

سلیمی، حسین (۱۳۸۴)، نظریه‌های گوناگون درباره جهانی شدن، انتشارات سمت: تهران

سفارت ایران در کنیا (بی‌تا)، برنامه محیط زیست سازمان ملل متحد، قابل‌بازایی در: <https://kenya.mfa.gov.ir/portal/GeneralCategoryServices/۱۳۶۶۹>

کوثری، وحید، & مشهدی، علی. (۱۴۰۰). ارزیابی عملکرد زیست محیطی یونپ: از انتظارات تا واقعیت‌ها. مطالعات حقوق انرژی 417-432، 7(2)،

مرکز پژوهش‌های مجلس (۱۳۸۳)، گزارش کارشناسی درباره: عضویت دولت جمهوری اسلامی ایران در برخی از سازمانها و مجامع بین‌المللی، دفتر مطالعات سیاسی، شماره مسلسل ۷۱۵۳، کد موضوعی ۲۱۰

مشهدی، علی، & رشیدی، مهناز. (۱۳۹۴). تأثیر تحریم‌های وضع شده علیه ایران بر محیط زیست، انرژی و انتقال تکنولوژی از منظر حقوق بین‌الملل. پژوهش حقوق عمومی. 103-123، 16(46)،

مرکز پژوهش‌های مجلس (۱۳۸۴)، قانون کنوانسیون چارچوب حفاظت از محیط زیست دریایی خزر، قابل‌بازایی در: <https://rc.majlis.ir/fa/law/show/۹۷۷۵۸>

معاونت حقوقی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۸۹)، اجازه امضای موقت « پروتکل آمادگی، واکنش و همکاری منطقه‌ای در مبارزه با سوانح آلودگی نفتی الحاقی به کنوانسیون چارچوب حفاظت از محیط زیست دریایی خزر » و پروتکل ارزیابی اثرات زیست محیطی فرامرزی الحاقی به کنوانسیون چارچوب حفاظت از محیط زیست دریایی خزر به سازمان حفاظت محیط زیست - مصوب ۱۶/۰۸/۱۳۸۹، قابل‌بازایی در: <https://qavanin.ir/Law/PrintText/۱۷۵۸۸۳>

موسی زاده، رضا (۱۳۹۳)، سازمان‌های بین‌المللی، انتشارات میزان: تهران

ویکی پدیا(پی تا)، برنامه محیط زیست سازمان ملل، قابل بازیابی در: <https://fa.wikipedia.org/wiki>

انگلیسی

Asadi, Bagher(2005), International Conference "Environment, Peace and Dialogue", Proceedings International Conference on "Environment, Peace and the Dialogue among Civilizations and Cultures", ISBN: 964-6065-80-5

Anu Bradford, Regime Theory, MAX PLANCK ENCYCLOPEDIA OF PUBLIC INTERNATIONAL LAW(2007). Available at: https://scholarship.law.columbia.edu/faculty_scholarship/1970

Ghanimé , Linda& Guerraggio, Anna& Navajas, Hugo& Spilsbury Michael(2013), EVALUATION OF THE UNEP ENVIRONMENTAL GOVERNANCE SUBPROGRAMME, United Nations Environment Programme Evaluation Office

Madani, Kaveh (2021), Have International Sanctions Impacted Iran's Environment?, World 2021, 2(2), 231-252; <https://doi.org/10.3390/world2020015>

Sha'abani, Reza(2005), Iran- a Crossroad of Civilizations: The Challenge of Dialogue among all Civilized Nations, International Conference, "Environment, Peace and Dialogue"

Unep(2021), Iran ignites major cleaner oil production project, From: <https://www.unep.org/es/node/24678>

United Nations Sustainable Development Group(2023), From: https://unsdg.un.org/sites/default/files/2022-11/UNSDCF_Iran%20Republic%20of-2023-2027.pdf